

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 378.316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.22>

Вікторія КОРНЕЩУК

доктор педагогічних наук, професор, виконуюча обов'язки директора інституту гуманітарних наук, Національний університет «Одеська політехніка», просп. Шевченка, 1, м. Одеса, Україна, 65044, vtoryu@te.net.ua

ORCID: 0000-0002-9245-6616

Ольга ДЖЕЖИК

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет «Одеська політехніка», просп. Шевченка, 1, м. Одеса, Україна, 65044, dzhezhik_olga@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2570-2589

Бібліографічний опис статті: Корнєщук, В., Джемжик, О. (2023). Професійна підготовка магістрів-психологів до реабілітаційної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 152–158, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.22>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті наголошено на необхідності підготовки майбутніх практичних психологів до реабілітаційної діяльності, попит на яку дедалі збільшується внаслідок повномасштабної військової агресії РФ. Авторами проведений ґрунтовний аналіз наявних в Україні освітньо-професійних програм підготовки практичних психологів за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти, що дозволило констатувати відсутність у вітчизняних ЗВО цілеспрямованої підготовки здобувачів-магістрів до реабілітаційної діяльності. Аналіз вітчизняних та зарубіжних ОПП, досвід кафедри психології та соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка», її кадровий склад, співпраця з академічною спільнотою та стейкхолдерами, – дозволили визначити сукупність освітніх компонентів, вивчення яких забезпечить формування у здобувачів спеціальних компетентностей, необхідних для ефективного здійснення такої діяльності, та розробити освітньо-професійну програму «Кризова та реабілітаційна психологія» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. На думку авторів та групи забезпечення, розроблена програма дозволить здобувачам опанувати поглиблені професійні знання, практичні вміння та навички, необхідні для розв'язання складних спеціалізованих завдань та практичних проблем у сфері реабілітаційної та кризової психології. В статті докладно висвітлений зміст запропонованої ОПП та схарактеризовані дидактичні можливості кафедри щодо формування загальних, спеціальних компетентностей та відповідних ним результатів навчання в педагогічному процесі. Наголошено, що зазначена ОПП побудована відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для другого (магістерського) рівня вищої освіти та задовольняє вимогам кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ЗВО, рекомендованою Європейською кредитно-трансферною системою (ЕКТС). У статті також окреслені можливі сфери та установи для працевлаштування випускників представленої програми, а також посади, які вони можуть обіймати. Авторів сподіваються, що випускники програми будуть конкурентоспроможними на вітчизняному та міжнародному ринках праці та вельми затребуваними не тільки у воєнний, але й у післявоєнний час.

Ключові слова: психологія, життєва криза, психологічна реабілітація, освітньо-професійна програма, рівень вищої освіти, магістр, загальні компетентності, спеціальні компетентності, програмні результати навчання.

Viktorii KORNESHCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Director of the Institute of Humanities, Odesa Polytechnic National University, 1 Shevchenko ave., Odesa, Ukraine, 65044, vtoryu@te.net.ua

ORCID: 0000-0002-9245-6616

Olha DZHEZHUK

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Psychology and Social Work Department, Odesa Polytechnic National University, 1 Shevchenko ave., Odesa, Ukraine, 65044, dzhezhik_olga@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2570-2589

To cite this article: Korneshchuk, V., Dzhezhyk, O. (2023). Profesiyina pidhotovka mahistriv-psykholohiv do reabilitatsiynoyi diyal'nosti [Professional training of master psychologists for rehabilitation activities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 152–158, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.22>

**PROFESSIONAL TRAINING OF MASTER PSYCHOLOGISTS
FOR REHABILITATION ACTIVITIES**

The article emphasizes the need to prepare future practical psychologists for rehabilitation activities, the demand for which is increasing due to the full-scale military aggression of the Russian Federation. The authors conducted a thorough analysis of the educational and professional training programs for practical psychologists available in Ukraine at the first (bachelor) and second (master) levels of higher education, which made it possible to ascertain the lack of purposeful training of master's degree applicants for rehabilitation activities at domestic higher education institutions.

The analysis of domestic and foreign OPPs, the experience of the Department of Psychology and Social Work of the National University «Odesa Polytechnic», its staff, cooperation with the academic community and stakeholders – made it possible to determine a set of educational components, the study of which will ensure the formation of special competencies in the students, necessary for effective implementation such activity, and to develop the educational and professional program «Crisis and rehabilitation psychology» for applicants of the second (master's) level of higher education.

According to the authors and the support group, the developed program will allow the applicants to acquire in-depth professional knowledge, practical skills and abilities necessary for solving complex specialized tasks and practical problems in the field of rehabilitation and crisis psychology. The article details the content of the proposed OPP and characterizes the didactic capabilities of the department regarding the formation of general and special competencies and their corresponding learning outcomes in the pedagogical process.

It is emphasized that the specified OPP is built in accordance with the Standard of higher education in the specialty 053 «Psychology» of the field of knowledge 05 «Social and behavioral sciences» for the second (master's) level of higher education and meets the requirements of the credit-module system of the organization of the educational process in higher education institutions, recommended by the European Credit – transfer system (ECTS).

The article also outlines the possible areas and institutions for employment of graduates of the presented program, as well as the positions they can hold. The authors hope that the graduates of the program will be competitive in the domestic and international labor markets and in great demand not only during the war, but also in the post-war period.

Key words: *psychology, life crisis, psychological rehabilitation, educational and professional program, level of higher education, master's degree, general competencies, special competencies, program learning outcomes.*

Актуальність проблеми. Українська держава дедалі більше стикається із соціальними, політичними та економічними труднощами, зумовленими карантинними обмеженнями внаслідок пандемії «COVID-19», а згодом і повномасштабним військовим вторгненням, що зумовлює попит на професійних фахівців-психологів, здатних надати кваліфіковану та ефективну допомогу різним категоріям населення як під час воєнного, так і післявоєнного часу.

Тому необхідність у забезпеченні потреб Одеського регіону та півдня України у компетентних, професійно мобільних фахівцях-психологах, особливо в умовах значного відтоку кадрів за кордон, зумовило розробку та впровадження на кафедрі психології та соціальної роботи (ПСР) Національного університету «Одеська політехніка» освітньо-професійної

програми (ОПП) «Кризова та реабілітаційна психологія» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, що є логічним продовженням навчання за ОПП «Психологія» на рівні бакалаврату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітньо-професійна програма «Кризова та реабілітаційна психологія» розроблена на основі Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти», 2019), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 564 24.04.2019 р., та передбачає підготовку фахівців до психо-

логічної реабілітації різних категорій осіб, які постраждали від травматичних подій та/або знаходяться у кризових станах. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», програма передбачає логічне та послідовне вивчення здобувачами низки освітніх компонентів (ОК), необхідних для їх професійної діяльності (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Мета дослідження полягала в ґрунтовному аналізі наявних в Україні та за кордоном освітньо-професійних програм різних рівнів вищої освіти, спрямованих на підготовку практичних психологів, та розробці на основі такого аналізу ОПП, здатної забезпечити якісну підготовку фахівців-психологів до психологічної реабілітації постраждалих українців у воєнний та післявоєнний час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснений науковий пошук засвідчив відсутність у вітчизняних вишах ОПП, за якими відбувається цілеспрямована професійна підготовка фахівців-психологів, спроможних розв'язувати комплексні психологічні проблеми, здійснювати практичну діяльність у галузі кризової та реабілітаційної психології.

Тому розроблена на кафедрі психології та соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка» ОПП «Кризова та реабілітаційна психологія» передбачала насамперед оволодіння здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти сучасними науковими концепціями, поняттями, методами та технологіями психологічної реабілітації, опанування методиками діагностування кризових станів, оволодіння основними техніками та технологіями соціально-психологічної реабілітації та ресоціалізації осіб, постраждалих від військового конфлікту, терористичних дій, надзвичайних та кризових ситуацій та інших психотравмуючих чинників. Отже, на підготовку до розв'язання складних спеціалізованих завдань та комплексних психологічних проблем у сфері кризової та реабілітаційної психології були спрямовані такі обов'язкові ОК, як: «Професійна діяльність практичного психолога», «Психологічна реабілітація: теорія та практика», «Психологічна реабілітація осіб різних категорій», «Психометрика та діагностика в реабілітології», «Психологія надзвичайних станів, екстрена та кризова психологія». На наш погляд, вивчення зазначених освітніх

компонентів дозволить здобувачам отримати уявлення про юридичні, економічні, психологічні та соціальні передумови кризових станів; опанувати форми, методи та основні напрямки реабілітаційної діяльності; освоїти основні прийоми роботи з посттравматичними стресовими розладами тощо.

Крім того, ОПП мала на меті підготовку висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, які володітимуть поглибленими професійними знаннями, практичними вміннями та навичками, необхідними для проведення оригінальних самостійних наукових досліджень. Для досягнення цієї мети в ОПП були включені такі обов'язкові ОК, як «Статистичні методи та дизайн психологічного дослідження», «Інтелектуальна власність та авторське право», «Бізнес-модель організації психологічних служб».

Співвідношення результатів навчання (РН) з загальними (ЗК) та спеціальними (СК) компетентностями представлено відповідно до чинного Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти», 2019). До встановленого стандартом переліку додано дві спеціальні (фахові) компетентності (здатність самостійно вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері реабілітаційної та кризової психології; здатність проводити психологічну реабілітацію цивільного населення та представників силових структур) та два програмних результати навчання (розробляти засоби психологічної реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військового конфлікту, терористичних дій, надзвичайних та кризових ситуацій, пов'язаних з горем, втратою та іншими психотравмуючими впливами; вміти використовувати отриманні теоретичні знання та практичні навички для надання психологічної допомоги різним категоріям населення під час воєнного і післявоєнного стану).

Звісно, добір обов'язкових для вивчення освітніх компонентів здійснювався з урахуванням їх дидактичних можливостей щодо формування певних компетентностей та відповідних їм результатів навчання. Так, наприклад, ОК «Професійна педагогіка» з циклу загальної підготовки, спрямована на формування у здобува-

чів здатності генерувати нові ідеї, креативності (ЗК3); мотивувати людей та рухатися до спільної мети (ЗК9); організувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології (СК5); оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію (СК8). На наш погляд, вивчення означеної ОК дозволить отримати такі результати навчання, як-от: розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість (ПР6); оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації (ПР8); вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності (ПР9); здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності (ПР13) тощо.

ОК «Психологічна реабілітація: теорія та практика», віднесена до циклу професійної підготовки, формуватиме у здобувачів здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК1); діяти соціально відповідально та свідомо (ЗК7); мотивувати людей та рухатися до спільної мети (ЗК9); здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики (СК1); обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності (СК3); здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік (СК4); приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності (СК7); розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях (СК11). Вивчення означеної ОК передбачає отримання здобувачами таких результатів навчання: здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ПР1); вміти організувати та проводити психологічне дослідження

із застосуванням валідних та надійних методів (ПР2); розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість (ПР5); здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності (ПР12).

На наш погляд, розроблена ОПП «Кризова та реабілітаційна психологія» не тільки ґрунтується на сучасних наукових принципах навчання у закладах вищої освіти, враховує компетентнісний підхід, але й передбачає формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів шляхом забезпечення широкого спектру вибіркових дисциплін, серед яких, зокрема «Психологія здоров'я: теорія та практика», «Професійна мобільність в соціономічній сфері» (викладатиметься англійською мовою), «Організаційна психологія», «Реабілітація осіб з посттравматичним стресовим розладом», «Міжнародні практики реабілітаційної роботи» (викладатиметься із залученням іноземних фахівців та викладачів) та багато інших, запропонованих у каталозі вибіркових ОК Національного університету «Одеська політехніка» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Формування визначених Стандартом вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти», 2019) і доданих нами компетентностей та оцінювання відповідних результатів навчання реалізуватиметься як під час лекційних, практичних та/або лабораторних занять, так і під час виїзних занять, переддипломної практики тощо.

Звісно, лекційні заняття з ОК передбачають розкриття сучасних наукових концепцій, понять, методів та технологій; опанування методиками діагностики кризових станів, оволодіння основними техніками психологічної реабілітації. Водночас, проведення лекційних занять передбачає залучення стейкхолдерів, «гостьових» лекторів, що уможлиблюється завдяки щільній та багаторічній співпраці

кафедри ПСР з роботодавцями, випускниками та академічною спільнотою.

Під час практичних (виїзних практичних) занять відбуватиметься розширення, поглиблення і деталізація наукових знань, отриманих здобувачами на лекціях, формуватимуться вміння та навички їх практичного застосування шляхом виконання індивідуальних завдань, відпрацювання теоретичного матеріалу у формі ділових та ситуаційних ігор, що сприятиме формуванню здатності магістрантів застосовувати здобуті професійні знання у практичних ситуаціях (ЗК1).

Практична підготовка здобувачів забезпечуватиметься також лабораторними заняттями, на яких застосовуватимуться: кейс-метод, що дозволяє аналізувати конкретну ситуацію та обирати найкраще рішення для її вирішення; тренінгові методики тощо. На таких заняттях, на нашу думку, формуватиметься здатність магістрантів здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та/або практики (СК1).

Аудиторна робота здобувачів поєднуватиметься з їхньою самостійною роботою, що сприятиме якісному засвоєнню нових професійних знань. Тому наприкінці кожної лекції з усіх ОК здобувачі одержуватимуть контрольні питання за змістом лекційного матеріалу, опрацювання яких передбачає осмислення та більш глибоке його засвоєння; виконуватимуть письмові завдання тощо.

Сформованість у магістрантів здатності здійснювати пошук, опрацювати та аналізувати професійно важливих знання з різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ПР1); вмінь організувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів (ПР2); узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки (ПР3), – перевірятиметься під час написання курсових та розрахунково-графічних робіт.

Як відомо, розрахунково-графічні та курсові роботи – це індивідуальні завдання дослідницького характеру, які мають на меті не лише поглиблення, узагальнення та закріплення знань з окремих освітніх компонентів, але й їх застосування для вирішення конкретних професійних завдань. Вони передбачають уміння здобувачів опрацювати наукові першо-

джерела, проводити емпіричні дослідження, робити висновки та пропозиції.

Під час переддипломної практики здобувачі закріплюватимуть отримані ними під час навчання теоретичні знання та вміння, здобуватимуть практичні навички надання психологічної допомоги та підтримки особам, які опинились в кризовій ситуації, а також матимуть можливість розробляти та впроваджувати необхідні реабілітаційні заходи на різних базах практики, зокрема на базі Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей служби у справах дітей Одеської обласної державної адміністрації»; Міжнародної благодійної організації Реабілітаційний центр «Сходи» м. Одеси, ГО «Реабілітаційний центр Св. Павла», ГО родин дітей-інвалідів «Білий ангел», ГО «Клуб взаємодопомоги «Життя плюс», ГО «Альтернатива», Одеської міської благодійної організації допомоги дітям з синдромом Дауна «Сонячні діти», Благодійного фонду «Жива Надія» м. Одеси та на базі інших установ, з якими співпрацює кафедра психології та соціальної роботи.

Написання магістерської кваліфікаційної роботи передбачатиме самостійне розв'язання здобувачами складної задачі або комплексної проблеми у сфері психології, що характеризуються невизначеністю умов і вимог, та супроводжуватиметься проведенням досліджень та/або застосуванням інноваційних підходів.

Атестаційний екзамен за спеціальністю має на меті перевірку рівня досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та розробленою ОПП (наказ МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти», 2019).

Отримавши поглиблені професійні знання, вміння та навички, необхідні для розв'язання складних спеціалізованих завдань та практичних проблем у реабілітаційній та кризовій психології, випускники представленої ОПП зможуть успішно працевлаштуватись у різних сферах, серед яких передусім освітня сфера (навчально-освітні заклади; підрозділи у галузі освіти; центри професійної орієнтації) і сфера психологічної підтримки та допомоги (психолого-медико-педагогічні консультаційні центри; реабілітаційні центри; заклади охорони здоров'я, «телефон довіри»). Крім того, вони

будуть затребуваними у сфері спорту, силових бізнес-структурах, зможуть здійснювати благодійну діяльність тощо.

Масмо відзначити наявність доволі широких можливостей для працевлаштування магістрів-психологів. Так, згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України: Класифікатору професій ДК 003:2010 (наказ Держспоживстандарту «Про затвердження, внесення зміни та скасування нормативних документів», 2010), вони зможуть обіймати посаду психолога в організаціях усіх форм власності, на підприємствах, в адміністративних установах; навчальних закладах (дошкільних, загальноосвітніх, професійних закладах вищої освіти); у закладах охорони здоров'я (лікарні, поліклініки, лікувально-профілактичні заклади, перинатальні, наркологічні, реабілітаційні центри, спецшколи для дітей-інвалідів); психологічних, психотерапевтичних, консультативних службах; службах довіри; у соціальних організаціях (центрах соціально-психологічної реабілітації; центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; центрах зайнятості; центрах соціальної допомоги населенню; дитячих центрах творчості і дозвілля; дитячих будинках, притулках; будинках пристарілих, геронтологічних центрах); громадських організаціях; органах державного управління; оборонних, силових і правоохоронних структурах, у тому числі установах ювенальної превенції, пенітенціарної служби (колонії, розподільники); установах Міністерства надзвичайних ситуацій (митниці, служби порятунку); на підприємствах й організаціях, яким притаманний підвищений ризик праці (на посадах психолога, практичного психолога, психолога-консультанта, психолога-

експерта, психолога-реабілітолога); туристичних, курортних, спортивних та рекреаційних закладах; рекрутингових компаніях та установах з підбору й добору персоналу (відділах з управління персоналом, кадрових агенціях, центрах зайнятості, центрах з профорієнтації); медіа-установах; наукових і науково-дослідних установах (на посадах наукового співробітника, психолог-дослідник НДІ психології) та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування у магістрів-психологів необхідних компетентностей і відповідних ним результатів навчання не вичерпується ґрунтовно продуманою ОПП, її успішною реалізацією в межах професійної підготовки, вдалою організацією практичної підготовки на базах практики, залученням до освітнього процесу висококваліфікованих психологів-практиків, стейголдерів, академічної спільноти, але й передбачає створення умов для професійної самоідентифікації здобувачів, набуття ними навичок творчого пошуку, самовдосконалення. Сподіваємось, що підготовлені за запропонованою нами ОПП «Кризова та реабілітаційна психологія» практичні психологи будуть здатні заздалегідь, до виникнення актуальної ситуації, з'ясувати потреби особистості, яка знаходиться у кризовому стані, прогнозувати характер її поведінки та ефективно проводити необхідні реабілітаційні заходи.

Подальші розвідки з проблеми підготовки магістрів-психологів до реабілітаційної діяльності вбачаємо в аналізі ефективності формування передбачених ОПП компетентностей та об'єктивності оцінювання відповідних програмних результатів навчання в межах кожної окремо взятої освітньої компоненти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2014. N 37–38. ст. 2004. (редакція від 16.09.2022 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 14.10.2022).
2. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 564. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (дата звернення 20.09.2022).
3. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010», затверджений наказом Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. №327 (редакція від 25.10.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10/sp:max50:nav7:font2#Text> (дата звернення 17.10.2022).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014) [Law of Ukraine «On Higher Education»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (VVR). N 37–38. st. 2004. (redaktsiya vid 16.09.2022 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>(data zvernennya 14.10.2022).

2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennya standartu vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 053 «Psykhologhiya» dlya drugoho (mahisters'koho) rivnya vyshchoyi osvity» vid 24.04.2019 № 564. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (data zvernennya 20.09.2022).

3. Natsional'nyy klasyfikator Ukrainy: «Klasyfikator profesiy» DK 003:2010», zatverdhenyy nakazom Derzhspozhyvstandartu vid 28.07.2010 r. №327 (redaktsiya vid 25.10.2021 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10/sp:max50:nav7:font2#Text> (data zvernennya 17.10.2022).